

VERGİ YÜKÜ VE İKTİSADİ HAYAT [1].

Son senelerin arsiulusal maliye istatistiklerine kısa bir nazar attığımız zaman, bununla iki nokta hakkında sarıh bir fikir edinebiliriz: bir kere, bütün devletlerde ödenilen vergilerin bugün, büyük harpten önceki seneler nisbetle, daha esaslı bir şekilde fazlalaşmış olduğunu görebiliriz. İkinci olarak da, ödenilen vergilerin, amme masraflarından daha kuvvetli bir şekilde yükseldiğini tesbit etmek mümkündür. Bu son vaziyet neticesinde amme ihtiyaçlarının giderilmesi bakımından verginin haiz olduğu nisbî ehemmiyet daha ziyade artmıştır - diğer bir tabirle: bugünün amme iktisadı büyük harpten önceki yıllara nisbetle gittikçe fazla bir şekilde «vergi iktisadı» halini almıştır. Harpten önce bazı memleketler ve komünler masraflarının mühim bir kısmını - üçte birini, yahut yarısını ve hatta daha fazlasını - vergiden başka varidat ile karşılayabildikleri halde, bu miktarın zamanımızda çok defa % 10 - 20 ye kadar düşmüş olması dikkate değer. Vaziyet Türkiye'de de aşağı yukarı bu şekildedir, yaptığım tahminlere nazaran burada da vergiler (fevkalâde vergilerle inhisarların safî varidatı dahil olmak üzere) 1935/36 da muntazam devlet varidatının - muhassas varidat hariç - % 84 ünü bulmaktadır. Binaenaleyh vergi bugün amme varidat siyasetinin en esaslı vasıtası halini almıştır.

[1] İstanbul Üniversitesi Serbest Konferanslar serisinde Ord. Prof. Dr. F. Neumark'ın 23 - 3 - 1937 de verdiği konferans.

* Fakat zannedilmemeli ki, verginin ehemmiyeti yalnız amme idarelerinin diğer varidatına nisbetle artmıştır - aynı şey «sosyal hasıla» ya veya millî gelire nisbetle de söylenebilir, ve bu nokta belki de evvelkinin daha fazla dikkate değer. Elimizdeki tahminlere nazaran Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi memleketlerde ödenen verginin tutarı 1913 te millî gelirin % 8 i ile 13 arasında bulunuyordu. Buna mukabil 1932 sıralarında saydığımız memleketlerde vergiye isabet eden pay % 20 - 25 e kadar çıktı. Türkiye'de vergilerle millî gelir arasındaki münasebetlere gelince, büyük harpten önce elimizde bu hususta bizi aydınlatacak bir vesika mevcut değildir; bugün tahminlerime nazaran Türkiye'de bütün vergiler millî gelirin % 18 - 19 unu bulmaktadır.

Muhtelif memleketlerde bu yükseliş ne kadar esaslı gözükürse gözüksün, bununla son 20 - 30 sene içerisinde vaki olan değişim hakkında tam bir fikir edinmek kabil olmaz. Çünkü bir çok devletlerde hakiki manada vergiler yanında bir çok resimler daha vardır ki, mahiyetleri itibarile vergiye benzediklerinden, vergi yükü arasında yapacağımız mukayesede bunların da göz önünde tutulması lâzımdır. Burada her şeyden önce sosyal sigortanın - hastalık, ihtiyarlık, işsizlik sigortaları gibi - muhtelif kollarına verilen mecburî primleri zikredebiliriz. Diğer taraftan bazı memleketlerde hakim vaziyette bulunan tek partiye ve onun sosyal, kültürel ve siyasal müesseselerine ödenilen vergiye benzer resimleri de bu arada saymak kabildir.

Hesaplarımıza bu resimleri ithal edecek olursak görürüz ki, büyük Avrupa devletlerinde bugün (yani 1933 sıralarında) millî gelirin % 25 - 30 u cebri olarak vergi kanalile hususî iktisattan amme iktisadına geçirilmektedir, yani vasatî bir hesapla büyük harpten önceki miktarın nisbî olarak iki mislinden fazlası.

Bu adetler bize, sosyal hayatta hususî iktisat ve devlet sahalarına isabet eden nisbetlerin geçirdiği değişimi kuvvetli ve sarih bir şekilde ifade ediyor; bahse mevzu olan değişim, malûm olduğu üzere, hususî bir terimle «liberalizmden devletçiliğe» suretinde izah edilmek istenir. Şüphesiz, ister Almanya ister İtalya, ister Fransa veya Birleşik Devletler, isterse İngiltere veya modern Türkiye olsun bugünkü devletin, iktisadî hayat üzerinde müessir

olmak veya o hayatı «gütmek» isterken aynı zamanda vasıtasız masrafları mucip olmıyan ve bu itibarla doğrudan doğruya yeniden vergi alınmasını icap ettirmeyen bir çok tedbirlerden de istifade ettiği bir hakikattir; fakat bu arada alınan vergilerin, iktisadî hayat üzerinde derin izler bırakacak şekilde mutlak ve nisbî olarak artması da bilhassa dikkat ve ehemmiyetle takibe değer.

Aşağıda «vergi yükü» ile iktisadî hayat arasında mühim münasebetleri izah etmeden önce, bir nokta üzerinde ayrıca durmak faydalı olacaktır: «vergi yükü» mefhumu ne dereceye kadar yerinde olan bir mefhumdur?

Bu mesele birçoklarımıza belki de lüzumsuz gözükecektir. Her verginin, o vergiyi ödeyen için bir «yük» ü ifade etmesi kadar tabii bir şey olabilir mi? Her vergi nihayet, fertlerin devlete veya belediyeye kanunen borçlu oldukları ve ayrıca buna mecbur tutuldukları için de «yük» olarak karşılayacakları bir «fedakârlık» demek değil midir? Gerçek: her vergi tek tek mükellefler için, ekonomik bakımdan - mallar üzerinde - tasarruf serbestisini cebren tahdit edeceği için (sübjektif) bir yük demektir. Bu yükün hissedilmesi - «vergi tazyiki» - umumiyetle ödenen verginin artmasıyla mütezayit şekilde ziyadeleşecektir. Bunu hiç şüphesiz bilhassa «vasıtasız» vergilerde görmek kabildir, Türkiye'de meselâ «kazanç vergisi, «buhran vergisi», «arazi, bina, hayvan vergileri» nde ilh. olduğu gibi. Fakat tütün, müskirat, tuz ve sair maddeleri alırken fazla fiat vermek suretiyle istihlâk vergilerini veya inhisar resimlerini ödeyen kimse de, aradaki münasebetler hakkında malûmatı olmak şartile böyle bir «yük» ü hissedecektir. Bu vaziyete tatbikatta o kadar tesadüf edilmez, zaten vasıtalı» vergiler mükellefler tarafından farkına varılmadıkları için çok defa gerek nazariyatta, gerek tatbikatta vasıtasızlara tercih edilirler.

Fakat vergiyi ödeyenlerin duyduğu «hoşnutsuzluk» ne kadar tabii ve haklı görülürse görülsün - onlara şu noktayı hatırlatmak lâzımdır ki, filen her vergi mükellefinin muhakkak hakiki, objektif bir vergi yükünü taşıması icap etmez. Çünkü, «verginin inikâsı» hususunda mevcut imkânların ekseriya tahakkuk edebileceğinden sarfınazar, geçen yüz yılın başlarında J. B. Say'in

zannettiği gibi (1) «vergi kıymetinin, mükellef taraflarından ödenmesi anından itibaren kendisi için kaybolacağını» ve «o kıymetin hükümet tarafından istihlâki anında da bütün herkes için kaybolup cemiyete artık hiç birşey dönmeyeceğini» iddia etmek doğru olmaz. Vergi yükü meselesini daha ziyade **vergi hasılatının istimali bakımından** mütalea etmek icap eder.

Bunun, vergiyi ödeyen münferit şahıs için ifade ettiği mana şudur: vergiler Devlete kültürel, siyasal, ekonomik ve sosyal sahalarda türlü türlü vazifelerin icrasını temin ederler. Subventionları bir tarafa bırakacak olursak, ister askerî, ister adli müesseseler, isterse umumî caddeler, mektepler, her türlü emniyet tertibatı ilh. mevzuubahs olsun, vergi alınmasını icap ettiren bütün o müesseselere ve hizmetlere her vergi mükellefi prensip itibarile iştirak eder. Şüphesiz bu umumî hizmetler ve müesseseler ödenilen vergilerin sebebini teşkil etmezler. Bazı fertler vergi suretinde ödenilen paraların kullanılış tarzile kısmen hiç te tatmin edilmiş olmayabilirler ve bu vaziyet onların hoşnutsuzluk duygularını, dolayısıyla hissettikleri vergi tazyikini esas temayülleri itibarile fazlaştırır. Meselâ barışsever bir vergi mükellefi yüksek askerî resimlerden memnun olmaz, musikiden hoşlanmıyan bir mükellefin de Operalar ve Konserler uğuruna Devlet parasının «sarf ve heba» edilmesine canı sıkılır. Görülüyor ki, herkesi hoşnut etmek ve muhtelif fertlerin, sosyal zümrelerin ihtiyaçlarını ehemmiyetleri itibarile aynı sıraya koymak kabil değildir. Maamafî, bütün bu mülâhazalarla beraber, halkın vergi şeklinde ödediği paraların sosyal bakımdan çok değerli bir takım amme hizmetlerine imkân hazırlamaları itibarile, mistik şekilde «ortadan kayboluverdikleri» iddiası doğru değildir. Ancak burada iki noktayı gözden kaçırmamak lâzımdır: bir kere, verginin ödenmesi ile o sayede kurulan Devlet müesseseleri arasında **doğrudan doğruya** bir münasebet mevcut değildir. İkinci olarak ta, verginin ödenmesi münferit mükellefler arasında, vergi ile finanse edilen amme hizmetlerine iştirakleri nisbetinden büsbütün başka nisbetler altında bölünür. Aradaki münasebetleri daha iyi canlandırabilmek için, vergi mükellefi ile devlet arasında bir nevi «hesabı ca-

[1] Traité d'Ec. Pol., 5. Édit. Paris 1826, s. 146.

ri muamelesi» nin mevcut olduğunu farzedelim. Hesabı carinin «passif tarafında» ferdin amme teşkilâtına yaptığı tediyeler, «aktif tarafında» ise amme hizmetlerinden kendi payına düşen istifade kaydedilmiş olsun. Tabii, böyle bir fikir bugünkü Devlet nazariyesine hiç te uygun değildir, bundan başka bahsettiğimiz «hesaplaşma» nın müşahhas ve kat'î bir şekilde yapılmasına da zaten imkân yoktur. Bununla beraber vaziyeti yukarıda gördüğümüz gibi mücerret olarak tasavvur etmek, çok mühim bir noktayı kavramamıza yardım edeceği için faydeli olacaktır; filhakika bu şekilde fertler bakımından «aktif» ile «passif» in umumiyetle birbirine denk gelmeyeceğini, bilâkis bazı fertler ve gruplar için aktif bir bakıyenin, diğerleri için de passif bir bakıyenin kalacağını anlamak kolaydır. Bugün modern sosyal Devlette vaziyet - çok defa eskisinin tamiyle tersine olarak - şu şekilde izah edilebilir: geniş birer kütle teşkil eden sanayi işçileri ve küçük zürra sınıfı Devlete vergi ile ödediklerinden daha fazlasını amme hizmetleri şeklinde alırlar, halbuki aksine büyük sınaî ve ticarî teşebbüslerle bazı kapitalistler ise - servetlerinin zabıta ve adliyece korunmasında ve diğer hususlarda daha bariz olan menfaatleri hesaba katılmadan-umumiyetle aldıklarından ziyadesini verirler. Burada izahatımızı tamamlamak için şimdilik şunu da söyleyelim ki, Devletle «hesabı cari muameleleri» passif bir bakıye ile neticelenen kimseler için tam manasile objektif bir vergi yükünden bahsedilebilir. Mamafî, bu vaziyetin ancak o kimselere münhasır bulunduğunu unutmamak gerektir.

Fakat iktisadî hayatı bir bütün halinde aldığımız zaman, normal vaziyette muhtelif fertlerin aktif ve passif bakıyeleri birbirile takas edileceğine göre, «vergi yükü» mefhumunu burada ne şekilde izah etmek lâzım gelecek? Ödenilen bütün vergilerin hangi kısmı acaba burada hakikî manada bir «yükü» ifade edecek? Diğer taraftan muhtelif vergi neveleri arasında, hususî iktisada yüklenmeleri bakımından derece itibarile bazı farklar gözetmek kabil olacak mı? Eskiden klasik maliye kitaplarında verginin umumiyetle zararlı veya faydeli olup olmadığı meselesi uzunuzadıya münakaşa edilirdi. Meşhur Fransız maliyecisi Allix (1) bu

[1] *Traté Elém. de Sc. de Fin.* 5 e Ed. Paris 1927, s. 397.

mesele üzerindeki münakaşaları haklı olarak «biraz çocukça» «un peu puériles» telâkki etmiştir. Gerçek: mesele bu kadar umumî şekilde ortaya konamaz. Olsa olsa ancak muayyen vergi şekillerinin ekonomik hususlarda maksada diğerlerinden daha uygun olup olmadığı, yahut vergi hasılatının kullanılışı bakımından alınan vergilerin ekonomik hususlarda tenkit edilip edilemeyeceği meselesi üzerinde düşünülebilir. Umumî olarak - meslekdaşım **İbrahim Fazıl Pelin**'in haklı bir ifadesile - «her verginin bir faide, bir de yük tarafı vardır» diyebiliriz. (1)

Burada ilk önce tekrar, bütün hususî iktisat sahasında hakikî vergi yükü bakımından ehemmiyeti çok büyük olan vergi hasılatının istimali meselesini ele alarak vaziyeti bir misalle izah edelim. Farzedelim ki, mevcut milli gelirin A Devletinde % 20 si, B Devletinde de % 30 u vergi şeklinde hususî ellerden hazineye geçiyor. Bu halde umumiyetle B iktisadının yükü A iktisadınınkinden % 50 fazla olacaktır diyebilir miyiz? Şüphesiz meseleyi bu şekilde hemen düşünmeden kestirip atmak kabil olmaz. Bir keere şurası muhakkaktır ki, her iki iktisatta da gelirin ferdî - «serbest», muhtar - olarak istimali ile siyasal kaidelere dayanan cebri istihlâk arasındaki münesebetler birbirinden farklıdır. İktisadın hakikî «yük» ü hakkında verilecek hükümler ise, netice itibarile vergi hasılatının istimali tarzına bağlı bulunacaktır. Binaenaleyh, diğer bütün haller aynı kalmak şartile - ceteris paribus - olabilir ki B iktisadı ödediği vergilerin nisbeten daha fazla olmasına rağmen, muhtelif hizmetlerden istifade imkânları hususunda A iktisadına nisbetle daha müsait vaziyette bulunabilir - yani A Devleti vergi ile karşıladığı masraflarını daha ziyade müsmir olmayan hususlara sevkeder, B Devleti ise vergi hasılatını iktisadî hayatın kalkınması hususunda kullanır, meselâ yolların, kanalların v. s. inşası ve muhafazası, iyi bilgili iş kuvvetlerinin yetiştirilmesi, kredi teşkilâtının yoluna konması gibi müsmir hususlara sarfeder.

Fakat «müsmir olmayan» hususlar dediğimiz zaman, bundan ne anlıyoruz? Acaba bir iktisatta «hakikî» vergi yükünü,

[1] Finans, 1, s. 148, İstanbul 1937.

müsmir olmadıklarını farzettiğimiz amme masraflarile mi ölçmemiz lâzım gelecek?

Maalesef «müsmiriyet» ve «gayri müsmiriyet» mefhumu iktisat ilminin türlü türlü manalarda gelen ve kat'i olarak tayini çok güç olan mefhumlarından biridir. Halbuki buna karşılık hususî iktisat sahasında bir teşebbüsün verimliliği «rentabilité» mefhumunu - gerçi vaziyet burada da o kadar kolay olmamakla beraber - modern işletme iktisadının terakkileri sayesinde hiç olmazsa az çok katiyetle tayin etnet kabil oluyor. Ancak, bu «rentabilité» mefhumunu amme iktisadına tatbik etmek mümkün değildir; çünkü amme iktisadı siyasal bir vahdet olmak itibarile ekonomik düşünceler yanında sosyal, ulusal ve sair mülâhazalara bağlı bulunmak zaruretindedir. Diğer taraftan amme iktisadı, hususî bir teşebbüsün kavrayabileceğinden daha uzun zaman ölçüleri içerisinde düşünebilir ve düşünmesi de lâzımdır. Meselâ yüksek ziraat mektepleri, laboratuvarlar, köy mektepleri v.s. bütün bunlar hiç te «rentable» olmayan müesseselerdir; bu itibarla yalnız kazanç mülâhazalarile hareket eden ve öyle hareket etmeleri icap eden hususî müteşebbüsler tarafından kurulmaları mümkün olamaz. Fakat buna benzer tesisatın, bütün iktisadî hayata vasıtalar ıveya vasıtasız şekilde bir çok faideler yaratmak suretile Türkiye gibi bir memleketin iktisadına geniş ufuklar açacağına şüphe edilemez. Yahut ta başka bir misal alalım:

Devletin askeri, adlî masraflarile zabite masrafı. Tabii burada bazan çok ileri gidilerek saydığımız masrafların - belki de arsulusal siyasî vaziyetin tesiri altında - mühim mikyasta vergilere sebebiyet vermesi ve neticede ulusal ekonominin durgunlaşması, hatta prodüktivitesini kısmen kaybetmesi mümkündür. 1936 da bütün dünyanın silâhlanma masrafları aşağı yukarı 17 milyar Türk lirasile, yani 1928 dekinin iki mislinden fazlasile ifade ediliyor. Fakat diğer taraftan unutmamak lâzımdır ki, memleketin dahile ve harice karşı kâfi şekilde korunması, muntazam bir hukuk düzeni, müterakki, emin bir sosyal hayatın ve bilhassa sağlam bir iktisadın da en esash şartlarındandır. Bu şartların lâyikile yerine getirilmesi ise ancak Devlet tarafından başarılabilir. İyi bir borçlar hukukunun, kara ve

deniz ticaret hukunun, poliçe hukukunun ihdası ve emniyet altında bulundurulması iktisadî hayatın müsmir bir şekilde gelişmesinin belli başlı şartları telâkki edilebileceğine göre, Adliye Bakanlığının, mahkemelerin ve adliye memurlarile hakimleri v. s. yetiştirecek olan Hukuk Fakültelerinin masrafları prensip itibarile, velev vasıtalı şekilde olsun, yine «müsmir» dir. Sırası gelmiş iken, son bir misal daha verelim: Devletin hiç değilse tiyatro, Sanat Akademileri v. s. gibi sırf kültür siyasetini alâkadar eden hususlara yaptığı masraflar olsun mutlak şekilde «gayri müsmir» değil midir? Mamafî bu halde bile umumî olarak «evet» diye cevap vermek kabul değildir. Gelirlerinin bir kısmını bu gibi «manevî» ihtiyaçların giderilmesine sarfeden ve sarfedecek vaziyette bulunan az çok zengin kimseler içimizde daima mevcuttur. Bundan başka bir milletin medeniyet seviyesi çok defa haklı olarak kültür ihtiyaçlarının genişliği ve kesafeti ile, o ihtiyaçların doğurduğu bediî hislerle ölçülür. Fakat bu saydıklarımızda asıl estetik düşünceler ön safta bulunmakla beraber iktisadî mülâhazaların da az çok ehemmiyeti olabilir. Meselâ Devletin, yerinde bir takım tedbirler alma ksurette, ileriki nesillere öğretmenlik edecek müstait yurttaşların memleket içerisinde yetişmelerine yardım etmesi veya büyük enstitülerin ihdası ile tahsil imkânlarında, hususî müesseselerin başarabileceğinden yalnız bilgi ve kabiliyet itibarile daha mükemmelleri değil, aynı zamanda daha iktisadî olan şekillerini bulması bize bu noktayı gayet açık olarak gösterir.

Fakat acaba vergi ile karşılanan amme masraflarından hakikaten «gayri müsmir» olarak gösterebileceğimiz hiç bir masraf yok mudur? Şüphesiz vardır, fakat bunların nazarî şekilde tesbit edilmesi her zaman kolay değildir. Bazı hallerde gerçi bu masrafları karşılamak üzere alınan vergilerin müsmir olmadıkları ve bu bakımdan bir yük teşkil ettikleri ilk bakışta göze çarpar. Meselâ mahut Alman tamirat borçları kabilinden harp tazminatlarında olduğu gibi. Vaziyet umumiyetle bütün harp masraflarında da aynidir. Fakat Devletin yabancı memleketlerde yapacağı sarfiyatta karşılık olmak üzere alacağı vergilerde mesele bu kadar açık değildir. Atina'da meslektaşım Angelopoulos «Charges fiscales et dépenses publiques» adlı çok dikkate değer bir yazısında (Paris 1932) bilhassa bazı Balkan memleketlerinde bütün vergi ha-

sılatından % 30 - 40 ı ismarlanan harp malzemelerine ve sair hususlara karşılık olmak üzere yabancı memleketlere akıp gittiğini iddia ederek, «Devlet tarafından alınan bütün vergilerin yine mükellefe döneceği» kanaatini tenkit ediyor. Bununla beraber: ismaralanan malzeme barış zamanlarında normal askeri ihtiyaçların hududunu aşmadıkça munzam bir vergi yükünden bahsetmeğe imkân yoktur. Hadise daha ziyade arsiulusal emtia mübadelesini alâkadar ettiğinden bu nokta üzerinde daha fazla duracak değiliz.

Fakat yabancı memleketlerde siyasi mahiyette olmamak üzere yapılan amme borçlarının tahsis edildiği cihetler hakkında bir kaç söz söylemek faideli olacaktır. Bu noktada sarih bir fikir edinebilmek için bahse mevzu olan istikrazların ne şekilde kullanıldığını tayin etmek lâzımdır. Eğer istikrazlardan türlü türlü israflarla sırf istihlâk hususunda istifade edildiği anlaşılacak olursa o vakit faiz ve amortismanların tediyesi için alınan vergilerin iktisaden tam manasile bir yükü ifade edeceği şüphesizdir. Osmanlı İmparatorluğunda harpten önce yabancı memleketlerden alınan borçların büyük bir kısmında vaziyetin bu şekilde tezahhür ettiğini bir misal olarak ayrıca zikretmeğe bile lüzum görmiyorum. Fakat böyle değil de yabancı memleketlerden istikraz edilen paralar henüz kapalı vaziyette bulunan ve sermayeleri pek cüz'î olan memleketlerin açılıp gelişmesine yardım eder, bilfarz mevcut su kuvvetlerinden ve madenlerinden bol bol istifadesini temin etmek suretile iç pazarın ve ihracatın canlanmasını kolaylaştırırsa, o istikrazı karşılamak maksadile alınan vergiler için iktisaden hakikî manada bir yükten bahsetmek kabil olmaz. Mamafih, bütün bu hallerde verginin ifade edeceği ehemmiyet nihayet bir vasıta, bir «alet» olmaktan ileri gidemez, bu itibarla yük meselesi esas itibarile vergiyi değil, bizzat istikrazı alâkadar eder.

Vergi hasılatının istimali bakımından vergi yükü meselesini umumî bir formülle ifade etmek istersek, şu noktaları tesbit edebiliriz:

Umumî iktisadî alâkadar edecek hakikî manada bir vergi yükü ancak, devlet tarafından vergi hasılatının istimali halinde iktisadî kaidelere mükelleflerden daha az riayet edildiği takdirde

mevzuu bahsolabilir. Bu arada aynı zamanda miktarları oldukça mühim bir yekûn tutan delk ve temastan mütevellit zararları cibayet ve idare masraflarını da lâyiki veçhile hesaba katmak icap eder. Nazarî bakımdan gayet doğru gözüken bu formül, pratik hususlarda oldukça müphemdir. Bu itibarla bahsettiğimiz formülün böyle hakikî bir yüke delâlet eden bir takım a'raz (symptôme) ile itmam edilmesi lâzım gelir.

Bu a'razdan olmak üzere, meslâ verginin yukarıda gördüğümüz nisbî cibayet masraflarını mütalea edebiliriz: bu masrafları tayin eden âmiller arasında yalnız vergi sisteminin iktisadî rasyonelliğini değil, aynı zamanda bir memleket ekonomik ve sosyal bünyesini, konjonktür vaziyetini ilh. de nazarı itibara almamız icap eder. Netekim meselâ hesap edilmiş ve anlaşılmıştır ki, İngiltere'de küçük say gelirlerine dokunmayıp sadece, fazla miktarda mevcut bulunan orta ve cesim gelirlere inhisar eden İngiliz iradı umumî vergisi Almanya'ya aynen tatbik edilse, Alman millî gelirinde küçük varidat nisbeten daha büyük bir rol oynadığı için, ancak 1/2 milyar Türk Lirası elde etmek kabil olabilir. Halbuki İngiltere'de ise zikredilen vergi ile 3 milyar varidat temin edilmektedir. Fakat diğer haller aynı kalmak şartile «ceteris paribus» bir memleketin vergi cihazı gayri safi vergi hasılatından % 3 ünü, diğer bir memlekette ise - aşağı yukarı aynı nev'iden olmak üzere - % 8 veya 10 unu belettiği anlaşılacak olursa, bu bize gayri iktisadiliği ve neticede de tam bir vergi yükünü gösterek hakikî bir müşir olabilir. Aynı şeyler nüfus başına şahsi masrafların yüksekliği hakkında da söylenebilir; burada da idarenin yaptığı hizmetler aynı olduğu halde, oldukça büyük farkların mevcut bulunması neticede yine vergi suretinde alınan paraların gayri iktisadî olarak bir yük teşkil edecek tarzda istimal edildiğine delâlet eder. Harpten önce Fransa'da arada sırada görüldüğü üzere Devletin dahilî siyasete müteallik sebeplerden dolayı mevcut tahvil imkânlarından istifade etmediği için rantlarına haddinden aşırı faiz ödediği hallerde vaziyet az çok yukarıkinin aynidir. Bundan başka hakikî bir vergi yükünün mevcudiyeti ve vüs'atı bakımından vergi hasılatının istimaline verilmesi lâzım gelen ehemmiyet derecesini kavramak için, Osmanlı İmpa-

ratorluğunda masraf bütçesinin bugünkü Cumhuriyet bütçesine nazaran ne kadar derin değişiklikler geçirdiğini düşünmek kâfidir.

Bu kısma nihayet verirken, şunu da söyleyelim ki, bir iktisatta ödenilen bütün vergileri o iktisadın «vergi yükü» olarak görmek çok saf ve çok yanlış bir telâkki olur. Ödenen vergi ile bermutat bağlı bulunan enfüsü - ferdî - bir hoşnutsuzluk duygu - sundan hareket eden böyle bir telâkki olsa olsa, esas itibarile vergileri halkın hazine tarafından soyulması olarak karşılayan kısa görüşlü - müfrit bir liberalizmin ifadesi olabilir. Bu telâkki Devletin mahiyeti ve ehemmiyeti hakkında hakim vaziyette bulunan modern görüşlerle birleştirilemez. Bundan bir müddet önce büyük bir Fransız gazetesi (Matin, 8-6-935) «bir meclise düşen ilk vazife memleketi vergiye karşı korumaktır» demişti. Bu gün ise, genç Türkiye gibi bir memleket için, hiç değilse muayyen bir takım hallerde, yukarıki iddia yanında şu söze yer vermek icap eder: «Memleketi vergi ile korumak lâzımdır».

Fakat sırası gelmiş iken şu noktaya da ayrıca işaret etmek isterim ki, hakikî vergi yükü meselesinde, ne kadar müessir olursa olsun, bütün ehemmiyeti yalnız vergi hasılatının istimali hususunda aramak doğru olmaz. Diğer haller aynı kalmak şartile «ceteris paribus», yani bilhassa vergi ile karşılanan amme masrafları aynı şekilde terekküp edecek olursa, alınan vergi neveleri ve hususile vergi tediyeatının sosyal bakımdan bölünmesi hadisesi de meselede çok mühim bir rol oynar. Bir milletin ekonomik - sosyal bünyesine uygun olmayan bir vergi nevi ile bütün iktisadî hayatta prodüktivitenin zarara uğrayacağından şüphe edilemez; noksanları tamamile giderilmemiş olan bir vergi idaresinin de nihayet bu neticeleri doğuracağını unutmamak lâzımdır. Malûm olduğu üzere, bazı vergilerle bir kısım iktisadî branşların ve teşebbüs şekillerinin bozulması mümkündür. Hatta vergiden, bu maksadın tahakkukunu kolaylaştıracak bir vasıta olmak üzere bilerek istifade edilmek istendiği vakidir; bunun misallerini büyük mağazalardan, eğlencelerden, borsalardan, içkilerden alınan vergilerde görebiliriz. Diğer taraftan bazı iktisadî branşların diğerlerine karşı vergilerle nisbî şekilde teşvik edilmesi de kabildir. Hattâ bundan - meselâ hususî inhisarlarla mü-

cadele edildiği zaman - bütün iktisadî hayatta prodüktivitenin istifade etmesi de nazari olarak düşünülebilir. Fakat burada asıl mühim olan nokta, mevcut iktisadî vaziyete uygun olmadıkları için mahiyetleri itibarile bozucu ve yükleyici bir tesir yapan vergi şekillerinden kaçınmaktır; bu arada meselâ mükellef ve hazine için uzun uzadıya kayıt ve kontrol muamelelerini icap ettiren veya kanaatımca birçok yabancı ve Türk damga resimlerinde olduğu gibi, bazı iktisadî metodların tekemmülüne mani olan vergi nevilerini sayabiliriz. Bu kısa izahattan anlıyoruz ki, umumiyetle, yani başlı başına iyi yahut kötü olarak gösterebileceğimiz vergi neveleri veya vergi şekilleri mevcut değildir; bilâkis muayyen bir verginin iktisadî bakımdan muvafık görülüp görülemediği meselesi, o verginin tatbik edildiği ulus ekonomisindeki müşahhas vaziyetlere bağlı bulunmaktadır. Netekim meselâ bütün ileri memleketlerin geçen yüz yıl içerisinde modern sübjektif irat vergisine geçmeleri mantikî bir takım zaruretler altında vaki olmuştur. En ziyade ileri gitmiş bir sanayi memleketi olan İngiltere'nin bu sahada ön ayak olmasına mukabil, ziraatın henüz daha hakim bulunduğu Fransa'da ancak büyük harpten kısa bir zaman önce harekete geçilmiş olması bunu açıkça gösterir. Filhakika, modern iradı umumî vergisi için kapitalist - hesapçı bir zihniyetin hakim bulunması şarttır, binaenaleyh o zihniyetin henüz teessüs etmediği yerlerde, bilhassa köy ziraatında bu vergiden istifade edilemez. Almanya'da ve Yunanistan'da yapılan tecrübeler bunu bize açıkça gösterdi.

Fakat prensip itibarile maksada uygun oldukları kabul edilen, yani muayyen bir iktisat düzenine uygun bulunan vergi neveleri de, münferit hallerde aldıkları şekillerin yanlışlığı veya umumî sistem içerisinde diğer mümasil vergilerle birleşmeleri dolayısıyla ekonomik bakımdan zararlı neticeler doğurabilirler. Netekim meselâ irat vergisinin, kazanç vergisinin, servet ve veraset vergilerinin birleşmesiyle muayyen iktisadî zümrelerin haddinden fazla yüklenmiş bulunmaları kabildir; aynı zamanda bu resimlerden yalnız bir tanesinin de tarifesini aşırı derecede yükselttiğimiz zaman netice yine aşağı yukarı evvelkinin aynı olacaktır. Burada bilhassa, verginin hususî iktisat sahasında sermaye teşkiline ne gibi bir takım tesirler yaptığını göz önünde bulundur-

mamız lâzımdır. Sermaye teşkilinin ekonomik gelişmeyi doğuran en esaslı âmillerden birini teşkil ettiğini anlamak için, Devletin bugünkü değişik iktisat sisteminde vergilerden aldığı varyatın az çok mühim bir kısmını cebri olarak, bu maksada (sermaye teşkiline) tahsis ettiğini düşünmek kâfidir. Biliyoruz ki, tek tek vergi neveleri sermaye teşekkülü üzerinde çok farklı bir takım tesirler yapabilirler; bu farklı tesirleri objektif cephede-sermaye teşkili kabiliyeti-olduğu gibi sübjektif cephede-sermaye teşkili isteğinde - de görmek kabildir. Maamafî, burada da umumî kaideler vazedilemez; zira hususî iktisatta sermaye teşkili, millî gelirin inkısamına ve muhtelif sosyal tabakaların arttırma ihtiyatlarına göre - bütün hususî iktisat bakımından - bazan şu veya bu vergi nevinin, bazan da başka bir nevin daha fazla tesiri altında kalabilir. Şayet meselâ hususî iktisatta sermayenin, büyük bir kısmı itibarile orta veya yüksek gelir sahipleri tarafından husule getirildiği, buna mukabil alt tabakalarda, safî gelirin bir miktar yükselmesi halinde tasarruf edilecek yerde istihlâkin genişletildiği anlaşılacak olursa, o vakit meselâ verginin siklet merkezini irat ve servet vergilerinden uzaklaştırıp kütleî istihlâk vergilerine nakletmek muvafık olur. Bundan başka, tasarruf yolu ile kazanıldıkları icabında ispat edilebilecek olan irat cüz'ilerine vergi hususunda daha ziyade kolaylık göstermek suretile sermaye teşkiline müsait davranmak imkânı mevcuttur. Aynı zamanda irat ve servet vergilerinde tarife bakımından «müterekkiyet» in nevi ve şekli de, hususî sermaye teşekkülüne tesir etmek itibarile büyük bir ehemmiyeti haizdir.

Bu kısa izahat ile iktifa etmek mecburiyetindeyiz.

Bununla beraber yukardanberi, aradaki münasebetlerin ne kadar karışık olduğunu ve Ricardo ile birlikte, her verginin sermaye teşkili üzerinde fena tesirler yapacağını iddia etmekle bütün meseleyi halletmiş olmayacağımızı anlamış bulunuyoruz. Sözlerimi bitirmeden önce bir kaç kelime ile alınan vergi miktarının ekonomik bakımdan haiz olduğu ehemmiyeti de kısaca izah etmek isterim.

Konferansımın ilk kısmında verdiğim izahattan sonra ihtimal, Devlet vergi hasılatını tamamen veya kısmen «müsmir» hususlara tahsis ettiği takdirde ödenilen vergi miktarının o kadar

mühim olmayacağı zannedilebilir. Fakat vaziyet hiç te böyle değildir. Vergilerin ayrı ayrı değişik tesirlerine karşı, muayyen iktisat sahalarına diğer sahalardan daha fazla yüklenmek zararlı neticeler doğurabilir, sebebi de, verginin - derhal - tediye edilmesine mukabil vergi hasılatının Devletçe istimalinden iktisadî hayat için beklenen müsait tesirler muayyen bir vade ile, yani az çok uzun bir zaman geçtikten sonra ortaya çıkabilir - hem de bundan çok defa verginin en büyük kısmını temin etmiş olanlar değil, başka tabakalar istifade eder.

Şüphesiz bahsettiğimiz zaman fasılası ne kadar uzun olursa - devletçe yapılan cesim sermaye yatırımları da netekim uzun senelere bağlıdır - hususî teşebbüslerde, henüz amme müesseselerinden beklenen müsait tesirler ortaya çıkmadan önce rantabilitenin haddinden aşırı vergi yükü altında bozulması dolayısıyla, çöküntüye uğramak tehlikesi de o kadar fazladır. Bundan başka vasıtasız vergilerin haddinden aşırı yüksek bulunması halinde, bir kere hususî sermaye teşekkülünün psikolojik köklerine fena bir tesir yapılarak israflara yol açabileceği gibi diğer taraftan vergi ahlâkı da ihlâl edilmiş olabilir; vergi ahlâkını korumak, hatta mümkün olduğu kadar yükseltmek ise, yalnız hazine bakımından çok mühim bir vazife değil, aynı zamanda umumî Devlet siyasetinin zarurî kıldığı kaidelerden biridir.

Sözlerime nihayet verirken çıkardığım neticeleri şu şekilde hülâsa edebilirim:

Bir kere tek tek hususî iktisatların vergi yüküyle bütün iktisadî hayatın yükünü birbirinden ayırt etmek lâzımdır.

Mükellefe ödeyeceği vergi sübjektif bir «yük» olarak görüldüğü halde, ödenen vergilerin ancak muayyen bir kısmı hakikî manada bir yük teşkil eder; bu hakikî yükün vüsatı ise, vergi hasılatının devlet tarafından istimali ve mükelleflerin amme hizmetlerinden ve amme müesseselerinden nisbî istifadelerile tayin edilir.

Bütün iktisad sahasını nazarı itibara aldığımız zaman, burada da vergi yükü bilhassa vergi ile karşılanan masrafların nevine tabidir.

Bütün vergiler iktisadî hayatta prensip itibarile istihsalin, istihlâkin, bu arada bilhassa sermaye teşkilinin vüsat ve ter-kibine tesir ederler.

Mamafî münferit vergi nevelerinin ve vergi şekillerinin bu bakımdan tesirleri başka başkadır.

Yukardaki noktaları tesbit ettikten sonra şunları da ayrıca ilâve etmek isterim:

Bir çok hallerde hazine bakımından çok verimli gözüktük-leri için faideli olan vergiler hususî mükellefler, umumî iktisat sahasında sermaye teşkili ve prodüktivite için mühim bir takım mahzurlarla birleşik olabilir. Bu gibi vergiler aynı zamanda hu-susî iktisattan, yukarda ekonomi siyasetine ait olmak üzere zik-rettiğimiz prensibe göre haklı ve meşru görülecek miktarlardan daha fazlasını çekip almağa sebebiyet verebilirler. Burada hususî iktisatla amme iktisadının menfaatleri arasında bir uygunsuzlu-ğün mevcudiyeti akla gelebilir. Hiç şüphesiz Devletin, bilhassa harp senelerinde olduğu gibi, maliye siyasetinde bizzat ekonomi sahası dışında kalan bir takım mülâhazalara ehemmiyet vermek zaruretinde kaldığı zamanlar ve vaziyetler yok değildir; bu nok-tayı teslim etmekle beraber, diğer taraftan da unutmamak lâ-zımdır ki, hususî iktisatla amme iktisadının menfaatları uzun bir devre içerisinde aynı istikametleri takip ederler.

Ancak yaşamak kabiliyetini, haiz sağlam hususî bir iktisat sahasının mevcudiyetile dir ki, kuvvetli bir amme iktisadının ve dolayısıyla her şeyden önce devlet maliyesinde metin esaslara da-yanan sağlam, müterakki bir iç ve dış siyasetinin temelleri ha-zırlanmış olabilir.

Çeviren
Sabri F. Ülgener
İktisat Asistanı

Dr. FRITZ NEUMARK
İstanbul Üniversitesinde
İktisat Ord. Profesörü
İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Direktörü